

Vad är nysilver

– och hur vet man det?

Jan Mattsson

ÄNNU EN TEXT SOM ÄR FÖRANLEDD av en gammal artikel i *SamlarNytt* – denna gång nummer 1-2019.

Jag håller fullständigt med Thomas Gütebier då han säger att vi borde ta bättre vara på nysilverföremålen. Det gäller dock att skilja agnarna från vetet.

Det är så vanligt att man avfärdar nysilvret ”för att det inte är värt något”, vilket underförstått har att göra med att den oädla metallen är näst intill värdelös som material betraktat. Men med det resonemanget kan inte heller porslins-, keramik- och glasföremål vara värda något – för att inte tala om oljemålningar. Materialet (sand, lera, färg och så vidare) betingar ju inget värde i likhet med ädelmetaller som silver och guld.

Så naturligtvis ligger värdet i samtliga fall i utförande, design, användbarhet, kändisskap, och så vidare – förutom förstås i olika trender som styr intresset. Det finns ingen anledning att särbehandla just nysilvret. Mängder av nysilverföremål är lika mycket skräp som många föremål av andra material. Andra är utsökt vackra och välgjorda, och designade av framstående konstnärer. Skicket är givetvis också avgörande.

För många år sen såldes exempelvis en engelsk nysilverkanna för en förmögenhet? Varför? Jo, den var i gott skick, extremt ovanlig, och designad av den synnerligen berömde Christopher Dresser.

Först bör vi reda ut vad nysilver egentligen är. I Sverige (och enstaka andra länder) har vi dessvärre blandat ihop begreppen, och med beteckningen nysilver menas nu generellt att det handlar om elektrolytiskt försilvrade föremål av oädel metall. Egentligen helt fel, men svårt att förändra. På engelska heter det *electroplated*. Danskar och nordmän säger *plet(t)* eller *plet(t)sølv*. I de flesta fall antyds alltså att det är pläterat, det vill säga pålagt med något. Ordet plätera har samband med plata, som betyder silver – men man kan även säga att man till exempel guldpläterar.

Det engelska substantivet ”plate” ställer till en del problem, eftersom det kan betyda flera saker, bland annat tallrik, platta, plåt, och silver. Som verb betyder ”plate” även plätera, alltså försilvra. Man kan ha en ”glass plate”, en tallrik av glas, medan ”silver plate” vanligen betyder att det är något silverpläterat, snarare än en tallrik av silver.

I en del äldre stämpelförteckningar står det exempelvis att respektive lista avser ”London plate, Birmingham plate”, och så vidare – i betydelsen att föremålen är av silver(plåt). Men eftersom det i Sheffield finns ett annat begrepp, skriver man i stället att silverstämplarna avser ”Sheffield silver”. Varför? Jo, det finns ett vedertaget begrepp som kallas ”Sheffield Plate” eller ”Old Sheffield Plate”. Detta avser en metod där man valsade samman en silverplåt med en kopparplåt, för att skapa ett billigare material, som ändå såg ut som gediget silver. Det är detta gamla sätt som mest korrekt kan översättas till ”pläter” på svenska. Alltså inte ”nysilver”, som är ”electroplated”. Numera tycks det ha blivit mode att kalla allt möjligt nysilver för pläter, vilket blir förvillande.

Näväl, åter till *nysilvret*. Metoden att elektrolytiskt försilvra uppfanns i mitten av 1800-talet, mer eller mindre samtidigt på flera håll – när elektricitet blev vanlig i industrin. Tidigare fanns det andra sätt att försilvra oädla föremål; exempelvis *Sheffield plate*, *Close plate*, *Argent haché*, och brännförsilvring med kvicksilver (livsfarligt!).

Ännu billigare var det förstås att inte alls blanda in något silver i det hela, men det skulle gärna se ut som silver. Ett flertal olika, men sinsemellan snarlika, vitmetallegeringar uppfanns långt innan man lärt sig att försilvra elektrolytiskt. Beteckningar som *neusilber*, *nysilver*, *alpaca*, *pakfong* och så vidare betecknar alla något som var avsett att likna silver, men som inte innehöll silver eller var försilvrade.

I vilken mån de olika legeringarna eventuellt skiljer sig åt i sammansättningen kan vi lämna

därhän. Det spelar i sammanhanget inte så stor roll. Det finns alltså gamla, oförsilvrade nysilverföremål. Självklart från tiden före 1840–1850, men även senare. Parallellt existerar försilvrat och oförsilvrat nysilver under en tid, vilket man kan se exempel på i gamla varukataloger.

Våra gamla (efter 1968) 1-kronor är ett annat exempel på "silverutseende", utan silver (en kopparnickel-legering).

Vad många inte känner till är att "äkta silver" också ytbehandlas, och får en elektrolytiskt pålagd ren silveryta.

När man började försilvra de här vitmetallföremålen (nysilver, alpaka, och så vidare) tog av någon anledning tillverkarna greppet att kalla allt det försilvrade för just *nysilver*. De stämpade till och med ibland "NS ALP", vilket utläses "nysilver alpaka", och borde egentligen vara en teknisk omöjlighet. Vad det än är så kan det ju inte vara två saker samtidigt. Man menar förstås att det ska betyda "försilvrad alpaka", men vad materialet under det mycket tunna silverskiktet egentligen består av kan vi inte veta. Kanske är det nysilver. Eftersom vitmetallerna har nästan samma färg som silvret kan det vara svårt att se vad som finns under, även om det är lite slitet eller man skrapar på ytan.

Man kom också tidigt underfund med att det gick bra att på samma sätt försilvra även till exempel en mässingslegering. Den är förstås gulaktig, vilket syns när man får ett slitage på ytan. Riktigt konstigt blir det då när ett föremål är stämplat "NS ALP" och det är en gul mässingslegering i botten. Vad består det egentligen av? Försilvrad mässing, uppenbarligen.

De svenska föremålen, och de som tillverkats utomlands för svenskt bruk, är i regel lätta att förstå. Oavsett egentligt material, så är de i regel stämpade NS och/eller ALP (eller hela ord), men därtill finns det ofta andra stämplat.

Stämplat avseende materialet

Begreppet "Extra Prima NySilver" skrivs ofta i förkortade versioner, till exempel "Ex Pr NS" eller med "1ma" som naturligtvis betyder just "prima". Enstaka gånger ser man "2da" vilket är lustigt. Det betyder ju "sekunda", och tolkas idag som om det vore något felaktigt. Egentligen kan det översättas med "andra sortering", vilket är precis vad det verkar, men inte behöver vara något dåligt.

Däremot förekommer det inte förrän i ganska modern tid att något svensktillverkat är stämplat "EPNS". Det vill säga detta betyder inte (vilket många tror) "Extra Prima Nysilver", utan är den engelska versionen, och utläses *ElectroPlated NickelSilver*. Vitmetallegeringen innehåller bland annat nickel, så det är helt korrekt.

Olika siffror och tal förekommer också ofta, till exempel 12, 24, 30, och så vidare – ibland med tillägget "G" eller "Gr". Här handlar det om mängden silver som pålagts. Det är då inte alls fråga om 12 gram på en och samma sked, utan det avser antal gram på en viss mängd bestick eller ytstorlek.

Detta är en ofta debatterad fråga, som inte har något exakt svar. Det är nämligen högst olika hur man har räknat i olika fabriker, för att inte säga olika länder. Man måste i så fall ha en uppgift från en viss tillverkare, hur just de har räknat, och hur mycket silver det kan finnas på ett visst bestick. Det enda säkra är, att hos en given tillverkare så bör en högre siffra vara bättre försilvrat än en lägre.

Mängden pålagt silver är under alla omständigheter så liten att det inte har någon värdemässig betydelse. Det handlar alltid om ett oerhört tunt silverskikt.

Stämplat för tillverkare

Av stämplatarna framgår också ofta tillverkare. Mycket vanliga är till exempel GAB (Guldsmedsaktiebolaget), C G Hallbergs, A G Dufva, Gense (Gustaf Eriksson Nysilver Eskilstuna), Mema (Metallmanufaktur AB), MAB (Matsilver AB), MNF (Malmö Nysilverfabrik), och så vidare. Dessa bereder i regel inga problem.

Därtill finns flera andra tillverkare, som inte är lika stora och/eller kända. Det handlar trots allt nästan uteslutande om fabrikstillverkning. Något hantverk är det knappast fråga om när det gäller bestick. Inte stod den lokale guldsmeden och tillverkade nysilverbestick, men somliga ville ändå gärna ståta med sitt namn. Därför finns det åtskilligt som är lokalt stämplat, och inte alltid så enkelt att begripa.

Man finner en hel del som är stämplat med ett par bokstäver, som visar sig vara desamma som även registrerats för en viss guld- eller silversmed. Då givetvis för användning på ädelmetall. Självklart kunde man använda samma stämpel till nysilvret, som man köpt in från en fabrik.

Men det finns försäljare, även guldsmedsbutiker, som aldrig tillverkat något själva, och därför heller

aldrig låtit registrera några namnstämplat för ädelmetall. Även deras namn eller initialer kan dyka upp på nysilvret, och de kan vara knepiga att tolka. Förmodligen passar bokstäverna in på ganska många.

En företagssymbol kan knappast skada att slå in. De har de flesta stora tillverkarna också gjort, åtminstone på delar av produktionen. GAB har en Vasakärve. Hallbergs har ett krönt H i en stiliserad version som liknar en trappstegsgavel. A G Dufva använder en duva. Det finns fler exempel.

Stämplat för platsen

Det har alltid funnits regler om att man inte får stämplat oädla föremål med stämplat som liknar de för ädla metaller. Därmed borde det inte finnas så mycket mera, men det gör det.

En stadsstämplat för att markera var man hör hemma är väl bra? Sälunda har många slagit in en sådan stämplat.

De som hör hemma i Stockholm använder S:t Eriks krönte huvud. Andra använder den bokstav som är registrerad för den stad där de finns. Detta är naturligtvis gjort på samma sätt som om det vore ädel metall.

Men med hjälp av detta kan man ibland förstå var den där okända initialstämplat hör hemma. I regel finns inte så många att välja på i en viss stad.

I min forskning har jag noterat att vissa städer förekommer ganska frekvent när det gäller just stadsstämplat på nysilver. Förutom det självklara Stockholm, är till exempel Örebro rätt vanligt.

Stämplat för tillverkningsår

Några årsstämplat finns det, ibland. Ytterst enstaka fall existerar med hela eller förkortade årtal. GAB har under några år runt 1900 stämplat årtal med till exempel "98, 99, 1900 eller 1901". Det förvillar knappast, vilket däremot Dufvas årsstämplat gör.

A G Dufva använde en helt egen serie, med början på "A" för år 1882, och fortsatte med "A2" för år 1906. Ingen siffra följer på bokstäverna i den första serien, vilket har påståtts. Det vill säga *inte* A1, B1, och så vidare. Jag har aldrig sett annat än en ensam bokstav eller en bokstav följt av siffran 2. Det finns uppgifter om att R2 skulle vara sista året med årsstämplat, men jag har ett exempel med Z2, vilket då skulle betyda 1929.

Som ni förstår så är det förvillande när man känner till årsbokstäverna på silver och guld. De är ju exakt likadana, men startar med "A" året 1759.

Det blir en skillnad på 123 år, vilket är en avsevärd tid, förutom att materialen är helt olika!

Man undrar hur den känner som för några år sedan, för en ganska stor slant, köpte Trafikrestaurangens gräddkanna, stämplat av Dufva 1913, som en silverkanna från 1790? Lever personen fortfarande i okunnighet och gläds åt sin "1700-talskanna" med Tr:s logotyp på?

För bara några år sedan försökte en av de större välgörenhetsbutikerna sälja en nysilveruppsättning, kaffekanna, gräddsipa och sockerskål, stämplat av Dufva, som "äkta silver" med åtföljande fyrsiffrigt krontal per del. Trots påpekande att de tagit miste. Åtminstone en av delarna tycks ändå ha sålts efter ett tag till det begärda höga priset.

Fallgropar med stämplat?

Svenskt nysilver borde egentligen inte bereda några större svårigheter, om man förstår de enkla grunderna.

Avsaknaden av kontrollstämplat ("kattfoten") är givetvis det första beviset.

Det finns några få knepiga fall, men de är tack och lov inte vanliga. Några har gett sig på att stämplat exakt som på ädelmetall, med likadana årsstämplat plus regelrätta namn- och stadsstämplat – men ingen kontrollstämplat ("kattfot"). Så borde inget få se ut. Nysilver eller silver? Det måste avgöras i en materialkontroll. Det duger inte att testa ytan, som säkert är silver. Nysilver försilvrar ju med rent silver. Man måste skrapa igenom ytan.

Jag har ett par exempel, som är stämplat på detta vis. I det ena fallet är det bevisat att det handlar om försilvrad oädel metall. I det andra fallet är det lika bevisat att det är gediget silver, av godkänt halt. Jag har till och med två så stämplat föremål av samma silversmed. Kanske blev de aldrig inlämnade för kontrollstämpling, kanske skulle de inte säljas.

Ovanstående exempel är daterade före 1987. Efter 1987 finns det inte längre några krav på att silver ska stämplas. Det vil säga man får fortfarande inte stämplat vad som helst hur som helst, och man får inte saluföra något som silver om det inte är det (och håller en silverhalt av minst 800 tusendelar).

Ännu fler (nysilver)stämplat?

Jo, minst en som brukar ställa till problem för många. Det handlar om stämplat med ett "M" i kvadrat, som ser ut som Malmös stadsstämplat för ädelmetall. När detta M förekommer på nysilverföremål tror man

att det måste vara en tillverkare i Malmö. Det är precis vad det i regel inte är. Det handlar nämligen om materialupplysning. M:et betyder att försilvringen är gjord på mässing. Inte något man nödvändigtvis behöver upplysa om, men ändå har det skett – i regel på korpusföremål (till exempel kannor), och inte på bestick. Det bästa beviset är antagligen att jämföra med den ganska vanliga varianten där Stockholmsföretaget GAB stämplat "GAB + S:t Erik (stadsstämpeln) + M i kvadrat". Det är ju då uppenbart att bara det ena betecknar staden; S:t Erik är självklart Stockholm. Därmed står M:et helt klart för mässing. M-stämpelein används vanligen i stället för "NS" eller "ALP".

Dirigold

Bland övrigt som ibland kan trassla till det är de föremål som tillverkats i den metall som kallas "Dirigold" av en firma i Örebro vid namn Alcometaller. Det är en guldfärgad koppar-aluminium-legering som framförallt användes till bestick under 1920-talet. De är stämplade med ordet *Dirigold* samt något som dessvärre kan tolkas som "kattfoten". Egentligen är det tre stycken små trepassformade stämplat (inte tre kronor), som placerats i triangel.

Med hjälp av detta "M" försöker jag nu göra en omärklig övergång till artikeln i *SamlarNytt* nummer 1-2019 (sidorna 14-15) för att maskera att jag vill påpeka misstagen där. Det handlar om två föremål som stämplats dels med tillverkarstämpelein "CAK" och dels en stämpelein "M i kvadrat". Tolkningen i artikeln lyder:

"Kjernås Eftr. C.A., Nysilverfabrik, Malmö. Dåvarande ägare vid namn Gustav Frost var verksam mellan åren 1926–1939. /.../ Fabriken etablerades redan år 1884, då med andra ägarstämplat. Gustav Frost tillverkade även individuellt och på beställning kattfotsstämplade silverföremål som samlare kan hitta på kända auktionsföretag /.../"

Här blev det en hel del att reda upp! Jag tror mig förstå hur åtminstone en del av felet uppkommit. Det finns en lista över registrerade tillverkarstämplat för ädelmetall. Listan publiceras av SWEDAC, och omfattar stämplat från och med 1913.

Dels är det en bok (för åren 1913–1987), och dels på internet (1913 till och med dags dato). Dessa listor, som

Tre sorters kattfot (*Antennaria dioica* heter blomman).

åtminstone i teorin ska överensstämma med varandra, innehåller ett antal fel och fallgropar.

Ett fel är att man anger 1913 som startår, även för de som varit verksamma tidigare. Ett annat fel är att man bara anger den senaste adressen för en verksamhet. Dessutom finns det några andra detaljer som kanske är för speciella för att ta upp här. Det väsentliga är att det inte alltid går att lita på uppgifterna.

Bättre uppgifter finns i stämpelboken *Svenskt silversmide 1850–1913* och en bok som enbart omfattar 1913–1954.

Stämpelboken 1913–1987 anger att stämpeln "CAK" avser "1926–1939, C A Kjernås Eftr, Göteborg". I Swedacs lista på nätet anges "CAK" i stället avse "1926–1939, Kjernås Eftr C A, Malmö". Något måste vara fel.

Om man endast utgår från att "M" i stämpeln står för Malmö, så tycks väl saken klar?

Eftersom jag vet att Kjernås höll till i Göteborg, och uppenbarligen aldrig varit verksam i Malmö, blev jag förstas misstänksam.

Går man till de mera pålitliga böckerna, ser man att Carl Andreas Kjernås anlände från Norge till Göteborg 1871, och stämplade silver i Göteborg från 1873 till 1902, då han avled. Därmed ändrades firmanamnet till "C A Kjernås efterträdare", och verksamheten övertogs av systersonen Petter Hjorth, som stämplade silver till 1939. Namnstämpeln "CAK" användes hela tiden, och finns inte registrerad av någon annan, oavsett plats.

Kjernås efterträdare har däremot parallellt en annan stämpel, "A/BCAK", registrerad i Alingsås 1925–1933.

Petter Hjorth har också noterats som efterträdare till en firma i Borås, där han använde stämpeln "PAE" 1921–1928.

Jag har ju visat att "M"-stämpeln ihop med nysilver inte är en stadsstämpel för Malmö, utan står för att Kjernås använt mässing som bas för kannorna. Finns det någon annan koppling till just Malmö, som av SWEDAC påstås vara den senaste hemvisten? Det kan vara ett rent fel, vilket i så fall inte är det första. Möjligen är noteringen i sig korrekt, såttillvida att Kjernås efterträdare intill 1939 kan ha haft ädelmetallstämpeln "CAK" registrerad på en adress i Malmö. Registreringsort och stämpelort behöver inte vara samma. Inte heller Nordiska museet (som 1995 utgav boken *1850–1913*) gör någon notering

om Malmö. Eftersom Kjernås startade före 1913 finns alla uppgifter för firman med i boken.

De nämnda namnstämplarna handlar naturligtvis enbart om ädelmetall. Kjernås i Göteborg var också en stor producent av nysilvervaror. Exakt vilka år detta skedde är inte lika säkert som vad stämplingen av silver beträffar, men firman nämns som nysilver-tillverkare bland annat 1877 och 1904. Många kyrkliga föremål gjordes i båda materialen. Alla hade inte så höga tankar om Kjernås. En representant för GAB tyckte 1901 att "Kjernås synes ha intagit Braeses plats ifråga om det billigare kramet". (Braese var en annan nysilver-tillverkare i Stockholm). Ett exempel som jag har är stämplat "CAK / NS / II DA"; alltså som "sekunda" (med romersk tvåa).

Det fanns i Malmö en firma som sysslade med både silver och nysilver, och som använde en snarlik namnstämpel, nämligen "CAN". Det är Carl August Nilsson, verksam 1871–1895. Han lär också ha använt stämpeln "M" på nysilvret, men då förstås avsett som stadsstämpel.

Klart är att den i artikeln nämnde Gustav Frost fanns i Malmö. Han noteras som ägare, inte till Kjernås, utan till Malmö Nysilverfabrik, som helt korrekt grundades 1884. År 1950 noteras denna fabriks ägare som "Gustav Frosts sterbhus". Vad som menas med "då (1884) med andra ägarstämplar" (än CAK), är kanske att det noterats att fabriken registrerat namnstämpeln "MNF". Detta är dock den enda, och finns inga noteringar om någon förändrad stämpel för Frost eller hans firma. Exakt vilken sorts silverföremål som gjordes känner jag inte till, men det kanske stämmer att de var "individuellt beställda". Särskilt vanligt förekommande är inte silverföremål med "MNF".

Eftersom ingen uppgift om tidigare stämplat silver än 1913 finns, får man anta att SWEDAC här prickat av det första verkliga året. Tidigare (från starten 1884) och hela tiden i övrigt tillverkade man naturligtvis i första hand nysilver, som stämplades med (bland annat) samma "MNF".

Ingenstans tycks det finnas någon koppling mellan Frost och Kjernås.

Efter denna sammanfattning kan ni nu det viktigaste om svenskt nysilver.

Hur det är med det utländska, som är vanligt förekommande i Sverige, är en annan historia – delvis krångligare.

Det får vi återkomma till en annan gång.